

Mitski element

Pri balkanskih narodih so posebno pomembni štirje miti. Prvi je *mit o zemlji in krvi*. Zemljo, na kateri so kdajkoli živeli pripadniki določene nacionalne skupine, občutijo kot sveto. Člani te ali one nacionalne skupine, ki imajo v družini le "čisto-krvne" člane, naj bi bili bolj rodoljubni in boljši kot tisti, ki imajo v svoji družini ljudi drugih nacionalnosti. Veličastna nacionalna država obstaja v osnovni nepretrganosti od njihovih etničnih prednikov v srednjem veku. Ljudje v srednjem veku naj bi občutili nacionalizem na enak način kot njihovi današnji sodobniki. Tuji vladarji so neizogibno in dosledno hudobni, saj prekinjajo kulturni in civilizacijski napredek ljudi iste krvi; prav tuji so odgovorni za vsako današnje zlo. Povzročajo le trpljenje celi nacionalni in verski skupini. Skoraj nihče ni pripravljen priznati, da so nekateri tuji vladarji hkrati prispevali k civilizacijskemu napredku vsaj na nekaterih področjih življenja. Prav tako ni nihče voljan priznati, da se je v obdobjih upadanja moči tujih nadoblasti poslabšal tudi položaj domačega prebivalstva. *Njihovi* vladarji so zlobni in *naši* so dobri, razen tistih *naših*, ki so padli pod njihov vpliv. Mit pravi, da se mora vsaka posamezna nacionalna skupina boriti proti neprestanim poskusom, da bi jo oropali njene nacionalne in verske identitete.

Drugi pomemben mit spreminja poraze v zmage. Lahko bi ga imenovali *sindrom križanja in ponovnega vstajenja*. Trpljenju navkljub se zaradi neomajnosti dvignemo kot zmagovalci.

Večina prebivalcev Balkana je spoznavala preteklost iz herojskih epskih pesmi, ne pa s proučevanjem zgodovine. Epske pesmi vedno povečujejo domačega narodnega junaka in črnijo tujca in izdajalca. Poraze spreminjajo v zmage.

Proučevanje zgodovine je izkrivljeno ali zaradi ozkega, romantičnega nacionalizma, v katerem je zgodovina naroda pretirano povelečevana, ali pa zaradi marksističnih zgodovinarjev, ki niso imeli razumevanja za narodne junake, ampak so jih črnili kot pripadnike bivših vladajočih razredov, da bi se lahko ukvarjali le z razredno analizo in tako razvili le marksistično interpretacijo zgodovine. Prav zaradi zatajevanja in obrekovanja etnoreligiozne zgodovine – sedaj diskreditiranih – marksističnih zgodovinarjev je postalo današnje pravilo drvenje nazaj k romantičnim nacionalističnim pretiravanjem.

Tretji in morda najpomembnejši mitski element je *bolj mitološko kot pa kronološko dojetje časa*. Nebojša Popov, beograjski disidentski filozof, je na srečanju Srbov in Hrvatov v Zagrebu (od 20. do 22. decembra 1993) dejal, da mišljenje na Balkanu vodi silna mitomanija, ki uničuje zaznavanje dejanskega časa. Pojma preteklosti in sedanjosti sta tako prepletena, da ti narodi zamero iz daljne preteklosti občutijo kot sedanjo bridkost. Prav tako verjamejo, da sedanje dejanje lahko ne le opere čast, ampak celo izniči in popolnoma preokrene poraz iz preteklosti. Zdi se, kot da bi znova in znova poskušali popravljati neuspehe iz preteklosti.

Ta avtor je ob Grobnici patriarhov v Hebronu videl ljudi, ki so objokovali neko legendarno osebo izpred šest tisoč let prav tako neutolažljivo, kot bi bila njihov sorodnik, ki je umrl pred nekaj urami. Taka nesposobnost dojetja časa je prisotna med mnogimi ljudmi na Balkanu. Podleže iz preteklosti še vedno sumimo, da nam nameravajo vzeti zemljo, ne glede na dejstvo, da so se razmere korenito spremenile. Enkrat sovražnik, vedno sovražnik. Enkrat prijatelj pa ni nujno *vedno* prijatelj – kajti ko se prijatelj ne strinja več nekritično z nami, ga začnemo dojemati kot našega sovražnika. Tu smo pri članku, ki ga je napisal malo znani v Sarajevu živeči črnogorski novinar, ki je strupeno napadel Srbe zavoljo njihovega barbarskega vedenja do Muslimanov. Trdi, da kot Črnogorec ne čuti nobene solidarnosti s temi Srbi, saj nima neporavnanih računov z Muslimani; Turki mu niso posilili matere, kot so jih tem Srbom, niso obvladovali Črne gore tako kot Srbije, niti ni bil nikoli turški podložnik, kot so bili Srbi. Ves čas piše o turških poniževanjih Srbov, kot da bi se dogajala sedaj in kot da bi jih v zadnjem času doživljali njegovi bodoči bralci.

Popov tudi poudarja nesposobnost doživetja očiščenja preteklih travm in zločinov, s katerim bi se ljudje osvobodili stalne potrebe po podoživljanju travm in dodajanju novih. Tako se

ohranja zahteva po plačilu v krvi za dejanja, ki so jih v daljni preteklosti storili drugi. Titov režim je razglasil za tabu obujanje spominov na travme, prizadejane v drugi svetovni vojni. Današnji nacionalni vodje pa so dvignili zapornice spominu brez kakršne-koli selektivnosti, tako da so se mnogi netravmatizirani državljani ogreli za maščevanje resničnih in namišljenih ran iz preteklosti.

Četrty mit je *poveličevanje vojne in nasilja kot najboljše poti za doseganje in ohranjanje svobode*. Balkanska gospodarstva so stalno vojna gospodarstva. Ljudje so pripravljeni žrtvovati vse, da bi zmagali v novi bitki. Tradicije nenasilnega odpora ali pacifizma ni. Veliki heroji so vselej tisti, ki povzročijo sovražniku največjo škodo. Bojevniki iz preteklosti in sedanjosti so brez izjeme povzdignjeni v "Dvorano slave velikega bojevnika" posameznega naroda. Njihova imena so zapisana v zgodovinskih knjigah, kot da bi prav oni največ prispevali k narodovi blaginji.

ZAKLJUČKI

Ta zelo poenostavljeni povzetek zgodovine šestih držav, nastalih na tleh nekdanje Jugoslavije (ne da bi se pri tem posebej ukvarjali z zgodovino okupacijskih sil, ki so zelo vplivale na tamkajšnja dogajanja), lahko zaključimo z naslednjimi ugotovitvami:

Prvič, različne države, ki so sestavljale Jugoslavijo, so imele različno politično, družbeno, gospodarsko in versko zgodovino. Sosedna območja so pogosto delila skupno usodo in etnične podobnosti, toda potovanje z enega konca nekdanje Jugoslavije na drugega vodi skozi popolnoma različne svetove. Hribovec iz slovenskih Alp ob avstrijski meji ima kaj malo skupnega s prebivalcem iz okolice Ohridskega jezera v Makedoniji na grško-albanski meji. Meščan iz Dubrovnika ob Jadranskem morju na Hrvaškem živi v popolnoma drugačnem okolju kot kdo iz Sarajeva v osrednji Bosni. Med črnogorskim pastirjem iz Cetinja in kmetom iz Vojvodine ali Slavonije skoraj ni podobnosti.

Slovenci pravijo, da imajo več skupnega z Zahodnoevropejci kot pa s Srednjeevropejci. Makedonci trdijo, da pripadajo mediteranski kulturi. Bosna ima izrazite značilnosti Bližnjega vzhoda, medtem ko se Srbi nagibajo k pravoslavnim deželam, posebno k Rusiji. Celó znotraj Srbije prištevamo Vojvodino k srednji Evropi, Srbijo k vzhodni in Kosovo k Bližnjemu vzhodu. Zato ne preseneča dejstvo, da jugoslovanski narodi niso razvili močne tradicije povezovanja in da v približno sedemdesetih letih skupnega življenja niso bili sposobni združiti vsega, kar je bilo več kot tisoč let razdrobljeno.

Drugič, veliki politični, gospodarski in družbeni prelomi v zgodovini tega območja so ukoreninili v ljudeh občutek skrajne

negotovosti. Za menjavo vojsk, vlad in ver na tem območju ni bilo potrebno eno stoletje: včasih so se spremenile že v desetih letih, enem letu ali celo v enem dnevu. Sorodniki z drugega brega reke so mogoče doživljali drugačne spremembe in imeli drugačno vlado. Tuje kolonialne oblasti so neomajno vladale cela stoletja, le da so se med seboj hitro menjavale. Balkan je bil in ostaja politično razdrobljen in prepirljiv – naše besedišče je obogatilo z besedo “balkanizacija”. Druga beseda, “bizantinski”, izhaja iz istega okolja in označuje posebej nepošteno, dolgovazno in zvižajno obliko politike.

Takšna nestabilnost je za gospodarstvo uničujoča in vodi v nezadovoljstvo in kaos. Gospodarstvo nikoli ni bilo toliko stabilno, da bi bilo denar vredno hraniti ali trdo delati zanj. Samozaupanja ni bilo, saj je bilo vse preveč odvisno od sreče in usode. Mnogi verjamejo, da posameznikovemu obstoju vladajo višje sile in da je le malo odvisno od človekove lastne odločitve. Rezultat tega pa je velik fatalizem.

Tretjič, pretirana pričakovanja veličine so slonela na zelo šibkih zgodovinskih dejstvih. Te sanje ostajajo kljub temu, da je nek narod vedno bil majhen, šibek in zatiran. Mogoče, paradoksalno, ostajajo prav zaradi njegove nemočnosti. Le redkokdaj in nikoli sočasno niso domači vladarji ali dinastije vladali večini balkanskega ozemlja. Ko je bilo eno pleme ali narod “na vrhuncu”, so bili drugi “na dnu”. Večina od njih je doživela *obdobja* “veličine”. Radi se spominjajo ekspanzije njihove pomembnosti in si želijo, da bi se ponovila. Tako imamo zahteve po “Veliki Srbiji”, “Veliki Hrvaški”, “Veliki Bosni”, “Veliki Makedoniji”, “Veliki Bolgariji”, “Veliki Madžarski”, “Veliki Albaniji”, “Veliki Grčiji” itd. Toda za uresničitev vseh teh zahtev po veličini enostavno ni dovolj ozemlja; njihove teritorialne ambicije so medsebojno nezdružljive.

Četrto, obstaja občutek *hubrisa* (precenjevanje samega sebe, op. prev.), kot podedovane značilnosti kolektivnega značaja, ki jo poznamo že iz grških tragedij. Znani beograjski filozof Svetozar Stojanović, svetovalec nekdanjega jugoslovanskega predsednika Dobrice Ćosića, je napisal, da to značilnost sestavlja prezirljivo in bahavo posmehovanje usodi s čezmernim poveličevanjem lastnih sposobnosti. To bi lahko opisali tudi kot nesposobnost umika pred katastrofo. O Srbih je napisal: “V prepad padejo domišljavo in arogantno izzivajoč usodo; razprostrejo se preko lastnih razpoložljivih sredstev, moči in meja – to je kljubovanje, ki ga je morda najbolje izrazil /vladika in pesnik/ Njegoš z ukazom: *Naj bo, kar ne more biti!*”

Ta značilnost je tipična za Srbe, po mojih izkušnjah pa bi jo lahko pripisali tudi drugim narodom. Večina balkanskih narodov niha med skrajnostmi z zelo majhnim občutkom za zmernost. Obstaja svoboda ali pa suženjstvo, upor ali lojalnost, vojna ali

kapitulacija, ljubezen ali sovraštvo, gostoljubnost ali zavračanje, samozaničevanje ali narcisizem. V istem trenutku lahko slišimo “Mi smo boljši od drugih” in “Mi smo najslabši”. Narodni voditelji, navdahnjeni s tako miselnostjo, ne poznajo diplomacije, pogajanj ali kompromisov, ampak igrajo na vse ali nič.

Peti zaključek zadeva vlogo verskih sporov v političnih nasprotjih na Balkanu. Prav na tem območju so se srečale in trčile vzhodna pravoslavna vera, rimskokatoliška in muslimanska vera (židovska in protestantska sta tudi prisotni, a številčno tako majhni, da ne vplivata na celotno podobo). Verski vodje so postali narodni vodje in so uporabljali ter zlorabljali narodno pripadnost ljudi. Na drugi strani pa so politiki pogosto uporabljali in zlorabljali verska čustva ljudi. Nekateri Srbi trdijo, da so “božji narod” in da “Srbe varuje Bog”, medtem ko so mnogi Hrvati in Slovenci prepričani, da Bog varuje *njih* in da so pod zaščito svete Device Marije. Katoliki (Hrvati) so dolgo verjeli, da so se pravoslavci (Srbi) odcepili od prave Kristusove cerkve; Srbi pa so verjeli ravno obratno. Drug za drugega so menili, da bi se morali vrniti k *Edini, Resnični in Apostolski cerkvi*. Oboji so bili prepričani, da je bila nekdanja “bosanska cerkev” krivoverska; enako so menili o protestantih. Oboji so prezirali Žide. Kristjani so verjeli, da so muslimani pogani, muslimani pa so bili prepričani, da prav *oni* izpolnjujejo Alahovo voljo ter da so kristjani neverniki.

In končno, kratkim obdobjem enotnosti in sodelovanja so skoraj vedno sledila dolga obdobja konfliktov in bojov. “Težki časi” so tako pogosti, da ni mogoče s tem imenom označiti nobenega določenega obdobja. Po kratkih desetletjih miru so vojne spet izbruhnile. Vendar pa tudi obdobja med dvema vojnama niso bila brez težav, ravno nasprotno: ti ljudje dolgo trpijo in neverjetno dolgo vztrajajo v bedi. Boj Balkancev za golo preživetje je dolgoleten; prepričanje, da je življenje vedno težavno, jim daje strašen občutek brezupa. Ker človek nikoli ne ve, kako dolgo bo živel ali koliko bo imel, stremi k takojšnji zadovoljitvi želja. Zato prihaja med trpljenjem do trenutnih izbruhov veselja ali bahavega zapravljanja; že naslednji trenutek je lahko vse zaman. Danes kot vedno te ljudi tlači usoda silno in kruto, saj je očitno pred njimi dolgo obdobje bojevanja, ki mu ni videti konca. Čas je pokazal, da so alternative skorajda vedno slabe, zato večina narodov išče zase najugodnejše rešitve. Vprašanje, ki si ga večina Balkancev zastavlja, je: “Katera alternativa je najmanj uničujoča zame? Naj se drugi znajdejo, kot sami najbolje vedo in znajo.”

Prevedla Nataša Žorž